

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ОҚУ-АҒARTY МИНИСТРЛІГІНІҢ
«БАЛАЛАРДЫ ЕРТЕ ДАМУЫ ИНСТИТУТЫ» РММ

«NEGESH INTERNATIONAL» МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ТӘРБИЕ МЕН ОҚЫТУДЫҢ
ИННОВАЦИЯЛЫҚ КЕШЕНІ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІ ІС БАСҚАРМАСЫ МЕДИЦИНАЛЫҚ
ОРТАЛЫҒЫНЫҢ «ҚАРЛЫҒАШ» БАЛАБАҚШАСЫ» РММ

«ABADAN» БАЛАБАҚШАСЫ ЖӘНЕ ОТБАСЫЛЫҚ ОРТАЛЫҒЫ

ЦИФРЛЫҚ ҚОҒАМ ЖАҒДАЙЫНДА МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУІН ДАМУЫ ПРОЦЕСІНДЕ ДАҒДЫЛАРДЫ КІРІКТІРУ: МӘСЕЛЕЛЕР, ШЕШІМДЕР ЖӘНЕ КЕЛЕШЕГІ

*Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары
13 маусым 2025 жыл*

ИНТЕГРАЦИЯ НАВЫКОВ В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЕ РЕЧИ ДОШКОЛЬНИКОВ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОГО ОБЩЕСТВА: ПРОБЛЕМЫ, РЕШЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ

*Материалы международной научно-практической конференции
13 июня 2025 года*

Астана, 2025

Редакция құрамы:

Жиенбаева Сайра Нагашибаевна – п.ғ.д., профессор, Педагогика кафедрасы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Жумабекова Фатима Ниязбековна - п.ғ.к., профессор, Педагогика кафедрасы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Сағалиева Жанар Каукербековна– п.ғ.к., доцент, ҚР оқу-ағарту министрлігі Балаларды ерте дамыту институты, ғылыми қызметкер

Адамова Манара Елекенқызы – п.ғ.м., ҚР Оқу –ағарту министрлігі, Мектепке дейінгі білім беру департаментінің басшысы

Ерманова Мария Наятқызы – п.ғ.м., ҚР оқу-ағарту министрлігі Балаларды ерте дамыту институтының директоры

Тезекова Орынтай – Педагогика және психология білім беру бағдарламасының 3-курс Phd докторанты, Педагогика кафедрасы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

УДК 373.2
ББК 74.100
Ц42

«Цифрлық қоғам жағдайында мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамыту процесінде дағдыларды кіріктіру: мәселелер, шешімдер және келешегі» Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдарының жинақтары»: - Астана, «Бика» баспасы, 2025.- 516 б.

ISBN 978-601-7075-63-7

«Цифрлық қоғам жағдайында мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамыту процесінде дағдыларды кіріктіру: мәселелер, шешімдер және келешегі» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының жинағында (AP19677736 «Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамытудың ғылыми-педагогикалық негіздері»" гранттық қаржыландыру ғылыми жобасын іске асыру аясында) мектепке дейінгі балалардың сөйлеуін дамытудың өзекті мәселелері бойынша ғалымдардың, магистранттар, докторанттар, жас ғалымдар, практиктердің ғылыми және практикалық тәжірибелеріне байланысты мақалалары жинақталған.

© «Бика» баспасы Астана, 2025

6. Меңжанова А.К «Балаларды көркем шығарма туындылары арқылы адамгершілікке тәрбиелеу».- Алматы 1991
7. Б.Бакреденова «Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту әдістемесі» құралы, 2023
8. Жиенбаева С.Н. Сәби шақтағы балалардың сөздік қорын дамытудың педагогикалық шарттары// Gumilyov Journal of Pedagogy 2025, №1 (150), 194-214 66 ISSN: 3080-1710 <file:///C:/Users/User/Documents>

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫН ЖЕКЕ ДАРА ҚАРАУ АРҚЫЛЫ ТІЛІН ДАМУ

Ахтанова Салтанат Кубейбековна

п.ғ.к., доцент Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ, Астана, Қазақстан

E-mail: salta0378@mail.ru

Муталиева Ардак Шагаевна

п.ғ.к., доцент Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ, Астана, Қазақстан

E-mail: mutalieva.ardak@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың жеке ерекшеліктері ескеріле отырып, олардың қарым-қатынасын ұйымдастырудың педагогикалық шарттары теориялық тұрғыдан негізделген; қолданылған әдістердің тиімділігін растайтын эксперименттік зерттеу деректері келтірілген.

Кілт сөздер. Жеке көзқарас; даралық; темперамент; қарым-қатынас; ойын.

Адамдар арасындағы жеке айырмашылықтар айқын дәлел болып табылады. Демек, оқу-тәрбие үдерісінде баланың сөйлеуін дамытуда жеке ерекшеліктерді, әр балаға әсер ететін ішкі жағдайларды ескеру қажет.

Біздің болашақ мамандардың балабақшада өтетін тәжірибе барысындағы мақсаты әр баланың жан-жақты дамуын, тілінің дамуын және жеке тұлғалық шығармашылық әлеуетін анықтау арқылы баладағы даралықты қалыптастыруды қамтиды.

Мектепке дейінгі балалардың сөйлеуін дамытуда тәрбиелеу мен оқытудың жаңа формалары мен әдістерін іздеу жеке көзқарас мәселесіне көбірек көңіл бөлудің қажеттілігімен байланысты. Ғалымдар бұл тұжырымдаманы балалардың сөйлеуін дамытудағы білім беруді интеграциялау аясында қарастырады, сонымен бірге олар баланы ойын арқылы оқыту арқылы жеке белсенділігі мен ересектердің іс-әрекеттері арасындағы тепе-теңдіктегі іс-әрекетті ұйымдастырудың әртүрлі формаларын қолдану арқылы нәтиже көрсетеді.

Отандық және шетелдік мектепке дейінгі педагогиканың көптеген өкілдері балалардың сөйлеуін дамытуда жеке дара қарау мәселесіне назар аударады. Қазірдің өзінде педагогикалық жүйеде балалардың сөйлеуін дамытуда жас және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оларды тәрбиелеу және білім беру процесін құру қажеттілігі туралы айтады [1,3-6].

Психологтар баланың сөйлеуін дамытуда жеке дара қарау мәселесін зерттей отырып, жеке тұлғаны қалыптастыру процесінде адамның жоғары жүйке қызметінің ерекшеліктерінің маңыздылығын атап өтті, өйткені темперамент белсенділікті, өнімділікті, өзгеретін жағдайларға бейімделудің жеңілдігін, мінез-құлықтың тепе-теңдігін анықтайды. Адамның сөйлеуінің дамуының маңызды салаларының бірі-қарым-қатынас. Ғалымдар баланың есте сақтау, зейін, ойлау сияқты жоғары психикалық функциялары алдымен ересектермен қарым-қатынаста қалыптасатынын, содан кейін ғана толығымен ерікті болатынын атап өтті [2]. Ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынас барысында бала адами қатынастардың заңдары мен нормаларын біледі.

Әрбір баланың қарым-қатынас мәселелері болуы мүмкін екенін атап өткен жөн, өйткені кез-келген психикалық функция сияқты қарым-қатынас жасау қабілеті адамның әлеуметтік тәжірибесінің нәтижесі болып табылады. Д. Б. Эльконин проблемалы баланың бірқатар ерекшеліктерін көрсетеді [6]. Бұл қасиеттер құрдастарымен және ересектермен қарым-қатынас процесін қиындатады және мұндай қарым-қатынастың нәтижелері баланың одан әрі психикалық дамуын анықтайды.

Балалардың ерекшеліктерін және олардың ересектермен, құрдастарымен қарым-қатынасын талдау негізінде ғалымдар олармен жұмыс жасаудың үш негізгі бағытын анықтайды. *Біріншіден*, баланың айналасындағы адамдарға деген қызығушылығын ояту керек, оны олардың мүдделері мен қажеттіліктері туралы ойлауға мәжбүр ету керек. Мұндай ақпарат балаға өзіне деген көзқарастың шынайы сипатын объективті түрде анықтауға көмектеседі, ал басқаларға қызығушылық пен назар аудару, олардың мүдделері мен мақсаттары туралы ақпарат ықтимал келіспеушіліктердің орнын толтыруға мүмкіндік береді (мысалы, егер бір ойында келіспеушіліктер болса, жаңасын бірге бастауға болады). Осылайша, қарым-қатынас дағдыларын оңтайландыру бойынша жұмыстың бірінші бағыты балаларды күрделі, соның ішінде жанжалды жағдайларда өзара тиімді шешімдерді бірлесіп іздеуге үйретуге, айналасындағы адамдар туралы ақпаратты іздеуге және түсінуге, басқаларды тыңдау және оларға қызығушылық таныту қабілетін дамытуға бағытталған.

Ерекше балалардың қарым-қатынас функцияларын дамытудың екінші бағыты олардың жағдайын өзін-өзі реттеу әдістерін үйретумен байланысты, бұл оларға жанжалдың билігінен шығуға мүмкіндік береді, осылайша олардың әлеуметтік икемділігін қалпына келтіреді. Зерттеу көрсеткендей, мектепке дейінгі мекеменің басты міндеті-тұлғаға бағытталған білім беру идеяларын жүзеге асыру. Диагностиканың нәтижелері бойынша эксперименттің анықталған кезеңінде мектеп жасына дейінгі баланың жеке ерекшелігі айқын көрінеді деген қорытынды жасауға болады. Балалар белсенділік деңгейімен, жағымды және жағымсыз эмоциялардың басым болуымен, сөйлеу, қарым-қатынас, қоршаған әлемді тану құралдарымен ерекшеленеді. Даралық, ең алдымен, адамның іс-әрекетінің динамикалық жағын сипаттайтын және психикалық белсенділік пен эмоционалдылыққа әсер ететін темпераментті құрайды. Сондықтан баланың жеке типологиялық ерекшеліктерін тәрбиелеу мен оқытуда ескеру маңызды.

Қарым-қатынас сипатын талдау әр түрлі типтегі балаларда осы функцияны оңтайландыру үшін түзету және дамыту жұмыстарының жолдарын анықтауға мүмкіндік берді. Даралықты толыққанды дамытудың басты шарты-түсіністікке, төзімділікке, мейірімділік пен сүйіспеншілікке негізделген әр түрлі іс-әрекеттерде және қоршаған ортамен қарым-қатынаста баланың оңтайлы еркіндігін қамтамасыз ету.

Сангвиник темперамент типіндегі балалармен жұмыс әртүрлі тапсырмаларды, жанды ойындарды және олардың арасындағы міндетті релаксация үзілістерін қамтиды. Бала өте көпшіл болғанымен, оның көптеген достары бар, бірақ оның сүйіспеншілігі таяз, ол жолдастарын түсінуге, олардың сезімдеріне енуге тырыспайды. Көптеген ойындардың маңыздылығы - оларда бәрі физикалық байланысқа негізделген. Мысалы, «достық пен мейірімділік – біздің ең жақсы достарымыз», «достық сезімдерін қалай дұрыс білдіруге болады» деген тақырыптардағы баланы баулу жұмыстары - бұл балаға айналасында оны қабылдайтын, онымен ойнағысы келетін және араласқысы келетін басқа балалар бар екенін сезінуге көмек.

«Комплимент», «жылы сөздер» жаттығулары балаларға бір-біріне жағымды сөздер айтуды, бір-бірінен жағымды қасиеттерді байқауды үйретеді. Сондай-ақ, сангвиниктермен «науқас Досыңа көмектес», «ойыншықты жөндеуге көмектес», «басқа адамға жылу бер» сияқты жағдайларды ойын арқылы берген жөн. Осы типтегі тағы бір жаттығу – «сәтсіздік жолағы», онда педагог әр балаға кезек-кезек кеңес береді, оған қиын жағдайларда қалай әрекет ету керектігін айтады, әлеуметтік құзыреттілікті жетілдірумен қатар, эмпатия сияқты қасиеттерді қалыптастырады.

Сангвиник балаларда қарым-қатынас дағдыларын дамыту үшін олармен жиі әңгімелесу маңызды, оның барысында балалар әңгіменің әрбір қатысушысын мұқият тыңдауға, барлық идеяларды кезекпен талқылауға үйренді, өте ұзақ және жылдам сөйлемей, өз көзқарастарын анық білдіруге үйренеді.

Флегматик типтегі балалар тобы мінез-құлқындағы ұстамдылығымен, сергектігімен ерекшеленеді. Флегматик балаларды жанама істерінен алшақтату үшін жұмыстың басталуына қатты қошемет көрсетіледі. Біздің тәжірибемізде қолданған зейінді арттыруға арналған алғашқы жаттығуымыз «мені қайтала» болды. Бұл жаттығу ересектерге арналған және балаларға қол шапалақтауды, жаттығуды қайталауды қамтиды. Флегматик типті балаларға «көңілді жаттығу»

ойыны қатты ұнайды, онда олар әртүрлі жануарлардың қимылдарын көрсетуі мүмкін, қимылды қайталап, үнін дыбыстайды.

Флегматик типті балалар ертегілерді тыңдағанды және қиялдағанды ұнатады. Бірлескен әңгімелесуді қолдау дағдыларын дамытуда «Қызыл телпек» ертегісінің желісімен жүргізілген ұйымдастырылған әрекет бақыланды. Әңгіменің мақсаты осы шығарманың кейіпкерлерін талқылау болды, содан кейін барлық балалар кезек-кезек осы ертегінің соңын қысқаша ұсынды және ең ұнаған нұсқа сахналады. Рөлдерді бөлу кезінде балалар бастама көтермеді, әркімге оның рөлін тағайындауға тура келді. Әрекеттер эмоционалды емес, ұқыпты және реттелген болды.

Кішкентай флегматик типіндегі балалар «Бір қазан сүт», «Торғай мен тышқан», «Су жүрек қоян» ертегі кейіпкерлерін талқылауда жанашырлық пен қуаныш сезімдерін білдірді. Әрі қарай, флегматик типтегі балаларға өздерінің әлеуметтік мәртебесі мен ақпарат алу сияқты қасиеттерді дамытатын күрделі міндеттер берілді, өйткені флегматиктер сынға немқұрайлы қарайды. Ол үшін балаларға қандай да бір жануарды бейнелеу және өздеріне баға беру ұсынылды. Балалардың көргендерін талқылауы басталған кезде, олар кезек-кезек өз ескертулерін және ең бастысы тілектерін білдірді.

Содан кейін балалар жасалған ескертулерді ескере отырып, жануарларын қайтадан көрсетті. Балалардың бейнелері әлдеқайда жанды болды. Балаларды дұрыс сынға үйрету үшін біз оларға адамдардың іс-әрекеттерін бағалауды үйретеміз. Бұл әрекеттерді ойнаған жағдайлардан мысал келтірсек: «бала жасына қарай кішісін шақырады», «бала анасына ауыр сөмкені көтеруге көмектеспейді» және т.б. Флегматик балалармен қарым-қатынас дағдыларын дамытуға арналған сабақтарда бейнелеу, ән, музыкалық шығармашылықтың болуы маңызды. Флегматик балаларды қызықтыру керек, бірақ үнемі жігерлендірмеу керек, өйткені балалар мақтауға үйреніп, оған немқұрайлы қарайды.

Холерик типіндегі балалармен жұмыс жасаудағы басты назарды альтруизмді, әділеттілік сезімін, басқа адамдардың сезімдеріне назар аударуды дамытуға аударған жөн. Бұған, тәжірибеде «сиқыршылар» деп аталатын жаттығулардың бүкіл сериясы арналды. Сонымен, «Сиқырлы дүкен» жаттығуы балаларға кез-келген сиқырлы затты (сиқырлы таяқша, өздігінен ұшатын кілем, жылдам жүретін етік, көрінбейтін қалпақ) сатып алуға болатын жағдайды ұсынады, бұл оларға не үшін қажет екенін егжей-тегжейлі түсіндіру үшін. Сонымен бірге, баланың таңдаған затын өз мүддесі үшін емес, басқалардың пайдасына пайдаланғысы келетін жауаптары ерекше атап көрсетіліп, көтермеленеді. Холериктер өте импульсивті, жанды, жігерлі болғандықтан, сабақтарға релаксация үзілістері бар көптеген ойындар енгізіледі.

Балалардың этикалық дамуына ертегі кейіпкерлерінің мінезі туралы ойлау ықпал етеді, сондықтан жетекші сұрақтар қолданылады: бұл кейіпкер жақсы ма, жаман ба? Батыл немесе ұялшақ па? Неліктен? Пайымдау барысында балалар мейірімділік, батылдық, ашкөздік, ұялшақтық сияқты адами қасиеттердің мәнін түсінеді. Холерик балалар жалпы әңгімені жалғастыруды үйренуі үшін талқылау үшін «біздің балалар қаласы», «әлемдегі ең жақсы кейіпкер» т.б. тақырыптар ұсынылады.

Балалармен жүргізілген осы жұмыстардың нәтижесінде, біз холерик темпераментті типті балаларда эмоционалды жағдайларда өзін-өзі реттеу дағдыларын дамыту, қарым-қатынас функцияларын жақсарту жұмыстары айтарлықтай жеңілдейтінін байқадық. Осы мақсатта біз балаларға күшті жағымсыз эмоциялардан өз бетінше арылуға үйретіп, оларға бұл эмоциялар достықты, ортақ ойынды ойнауға кедергі болатынын түсіндірдік. Мінез-құлықтағы жанжал мен агрессивтілік темпераменттің осы түріне тән болғандықтан, балалардың бұл қиын жағдайларды реніш, жанжал немесе кету арқылы емес, жанжалдан шығудың тиімді жолын іздеу арқылы шеше алуы маңызды.

Сонымен қатар, біз холерик типіндегі балаларда олардың импульсивтілігіне байланысты «бәрі мүмкін» деген әсер болатынын ескердік. Әдетте, мұндай балалардың өзін-өзі бағалауы жоғары, олар кейде агрессивті болады, өйткені олар көшбасшылыққа ұмтылады, сондықтан балаларда өзін-өзі бағалау қабілетін дамыту қажет. Холерик типті балалар үшін музыка, би, қозғалыс сабақтары өте маңызды. Олар балаларға еркіндік пен қуаныш сезімін береді, ойын бастамасына ықпал етеді, моториканы ынталандырады.

Меланхолик типті балалар тез шаршайды, олар үшін күн тәртібі, сабақтар мен демалыстардың ауысуы маңызды. Сондықтан меланхолик типіндегі балалармен сабақтарымыз релаксация үзілістерімен кезектесіп отырды. Қалыптастырушы эксперимент жүргізгеннен кейінгі балалардың қарым-қатынас ерекшеліктерін, эксперименттік зерттеу нәтижелерін талдау, әртүрлі типтегі балалардағы қарым-қатынасты оңтайландыруда қолданған әдістердің тиімділігін дәлелдеді.

Қорытындылай келе, жеке көзқарас мәселесін баланың іс-әрекетін, айналасындағыларға деген көзқарасын, оның мүдделерін ескере отырып қарастыру қажет. Жеке көзқарасты жүзеге асырудың маңызды шарты - әр балаға қатысты топтық және сараланған тәсілдердің үйлесімін табу. Жеке көзқарас тәрбиешіден үлкен шыдамдылықты, баланың психикасының күрделі көріністерін түсінуді талап етеді. Балаға жеке көзқарасты дұрыс жүзеге асырудың шарттарының бірі - мектепке дейінгі мекеме мен мектеп арасындағы сабақтастық, ата-аналардың ықпалдастығы. Балалар арасындағы қарым-қатынас салауатты әлеуметтік ортада, олардың «үнін» есту арқылы ұйымдастырылған дамытушы заттық кеңістікте дұрыс жүрген жағдайда балалардың психикалық және физикалық қабілеттерін толыққанды дамытуға мүмкіндік бар.

Пайданылған әдебиеттер тізімі

1. 513888. Избранные педагогические сочинения / И. Коменский; переводчики н. П. Степанов, Д. Н. Корольков, А. А. Красновский [Электронный ресурс]. – М.: Издательство «Юрайт», 2023. – 440 с. - (о, антологии). - URL: <https://urait.ru/bcode/517210>
2. Выготский Л.С. Когнитивная психология. Избранные труды [Электронный ресурс]. – М.: Издательство «Юрайт», 2023. – 281 с. - (хронология). - URL: <https://urait.ru/bcode/>
3. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8 т. Т. 4 / составители: М.Д. Виноградова, А.А. Фролов. - М.: Педагогика, 1984. - 400 с.
4. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. – М.: Концепт, 2016. – 312 с. - (гуманитарное образование).
5. Ушинский К. Д. Воспитание человека как предмет: экспериментальная педагогика. антропология. – М.: Ярмарка Пресс, 2004. – 574, [1] С.
6. Эльконин Д. Б. К проблеме периодизации психического развития в детском возрасте // Психическое развитие в детском возрасте: избранные психологические труды / Д.И. Под редакцией Фельдштейна. - 2-е издание, стереотипное. – М.: Изд-во «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1997. – С. 66-86.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ БАЙЛАНЫСТЫРА СӨЙЛЕУ ТІЛІН ДАМУДАҒЫ ОҚЫП БЕРУ ӘДІСІНІҢ РӨЛІ

Дәуірбаева Дана Сәбитқызы

Докторант, Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан

Dauirbaeva95@bk.ru

Аңдатпа. Бұл мақалада мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде балалардың байланыстыра сөйлеу тілін дамытуда оқып беру (read-aloud) әдісін қолданудың маңыздылығы қарастырылады. Шетелдік тәжірибелерге, соның ішінде Швеция мысалына сүйене отырып, оқып берудің тілдік дағдыны жетілдірудегі әлеуеті сараланады. Зерттеудің мақсаты – мектепке дейінгі ұйымдарда оқып беру арқылы балалардың байланыстырып сөйлеу қабілетін дамыту жолдарын көрсету және педагогтердің осы бағыттағы көзқарастары мен тәжірибелерін сипаттау.

Кілт сөздер. Байланыстыра сөйлеу, мектепке дейінгі білім, оқып беру, тілдік даму, тәрбиешінің көзқарасы, кәсіби даму, әдістемелік қолдау.

Мектепке дейінгі кезең – баланың тілдік дамуының қарқынды жүретін уақыты. Осы кезеңде сөйлеудің күрделі формалары қалыптасады, соның ішінде байланыстырып сөйлеу қабілеті ерекше мәнге ие. Байланыстыра сөйлеу дегеніміз – ойды логикалық түрде тізбектеп, жүйелі жеткізу, яғни тілдік бірліктерді бір-бірімен байланыстыру арқылы мағыналы мәтін құрау. Бұл қабілетті дамытуда көркем әдебиеттің және оқып беру әдісінің орны ерекше. Виготскийдің көзқарасы бойынша, бала дамуы ең алдымен әлеуметтік өзара әрекет арқылы жүзеге асады. Ол